

Developing Content Conceptual Model Abnormal Self-Centralization on the Islamic Sources

Mojtaba Hafezi (Research Institute of Hawzeh and University, mhafezi@rihu.ac.ir)

Hamid Rafieihonar (Islamic Sciences and Culture Academy, hamidrafii2@gmail.com)

Abbas Ayenehchi (Women and Family Research Center, ab.ayenehchi@yahoo.com)

ARTICLE INFO

Article History

Received: 2019/8/3

Accepted: 2021/1/23

Key Words:

Self,
Self-centrism,
Selfishness,
Narcissism,
Islamic Psychology

ABSTRACT

The aim of this study was to develop a structural conceptual model of abnormal self-centeredness in Islamic sources and to examine its validity. First, with a qualitative approach, in the section of collecting texts and reaching selected texts, the method of semantic domains and in the section of text analysis, the method of qualitative content analysis of Siah and Shannon (2005) were used as the method of contractual content analysis. For this purpose, three coding steps were performed and 526 codes were identified in the open coding stage, 74 pivot codes in the first stage, 15 pivot codes in the second stage, 3 selected codes as the main category and 1 central core category; And the conceptual model of the abnormal centralization structure was drawn. Then, in a quantitative approach, using the method of evaluating the opinions of experts, the content validity index of the model from 11 experts was measured by purposive sampling. Findings showed that the structure of abnormal centralization has 4 components (self-satisfaction, self-superiority, self-expression and self-exaggeration), 36 signs, 6 causal conditions (not knowing self or its place, not knowing God or His place, intrinsic self-control, self-doubt, intrinsic interest To be seen is inherently infinite) and 11 consequences.

تدوین مدل مفهومی مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود در منابع اسلامی

مجتبی حافظی (نویسنده مسئول، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه قم؛ mhafezi@rihu.ac.ir)

حمید رفیعی‌هنر (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی قم؛ hamidrafii2@gmail.com)

عباس آینه‌چی (مرکز تحقیقات زن و خانواده، قم؛ ab.ayenehchi@yahoo.com)

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۵/۱۲

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۴

واژگان کلیدی:

خود،
خودمحوری،
خودخواهی،
خودشیفتگی،
روان‌شناسی اسلامی

چکیده

هدف پژوهش حاضر تدوین مدل مفهومی ساختاری مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود در منابع اسلامی و بررسی میزان روایی آن بود. نخست با رویکردی کیفی در قسمت جمع‌آوری متون و رسیدن به متون برگزیده، از روش حوزه‌های معنایی و در قسمت تحلیل متون، از روش تحلیل محتوای کیفی سیه و شانون (۲۰۰۵) به شیوه تحلیل محتوای قراردادی استفاده شد؛ بدین منظور سه مرحله کدگذاری انجام و ۵۲۶ کد در مرحله کدگذاری باز، ۷۴ کد محوری در مرحله اول، ۱۵ کد محوری در مرحله دوم، ۳ کد انتخابی به عنوان مقوله عمده و یک مقوله هسته مرکزی شناسایی و مدل مفهومی سازه مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود ترسیم گردید. سپس در رویکردی کمی با به‌کارگیری روش ارزیابی نظرات کارشناسان، شاخص روایی محتوایی مدل از یازده متخصص به روش نمونه‌گیری هدفمند سنجیده شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که سازه مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود دارای چهار مؤلفه خودرضایتی، خودبرتری، خودنمایشی و خودفرونی، ۳۶ نشانه، شش شرط علی (عدم شناخت خود یا جایگاه آن، عدم شناخت خداوند یا جایگاه او، خوددوست‌داری ذاتی، خودکم‌بینی، علاقه ذاتی به دیده شدن، بی‌نهایت‌طلبی ذاتی) و یازده پیامد می‌باشد.

مقدمه

به طور کلی مفهوم «خود»^۱ در روان‌شناسی دارای دو مجموعه معنایی متمایز است؛ دسته نخست به نگرش‌های افراد درباره خودشان مربوط می‌شود. این مجموعه با عناوین خودپنداشت^۲ یا خودپنداره^۳ معرفی می‌شود و در آن نگرش‌ها، احساسات، ادراکات و ارزیابی‌ها از خود به عنوان یک موضوع^۴ مورد نظر است. دومین مجموعه معنایی با کنش‌های اجرایی ارتباط دارد و عبارت از فرایندهایی است که در روند آن، فرد اعمال مدیریت می‌کند و از عهده کارها برمی‌آید؛ فکر می‌کند، به خاطر می‌آورد و درک و طراحی می‌کند. در این معنا خود به عنوان فرآیند شمار می‌آید (مورگان^۵ و دیگران، ۱۹۸۶؛ به نقل از رفیعی هنر، ۱۳۹۶، ص ۶۰).

خود و نوع نگرش فرد به آن، جایگاه ویژه‌ای در مکاتب مختلف روان‌شناسی داشته و در دامنه‌ای از بهنجار تا نابهنجار گسترده شده است.

در زمینه توجه نابهنجار به خود، در مکتب روان‌تحلیل‌گری، آدلر^۶ با طرح مفهوم «عقدة برتری»^۷ به معنای برانگیختن برای جبران افراطی احساس حقارت (انسباچر و انسباچر، ۱۹۵۶، ص ۲۶۱) و همچنین طرح مفهوم عدم «علاقه اجتماعی»^۸ به عنوان «شاخص نابهنجاری»^{۱۰} به معنای محدودیت دغدغه‌های فرد به خویشتن و خودمحوری (هیل و زیگلر، ۱۹۹۲، ص ۲۴۸)، هورنای^{۱۲} با طرح مفهوم خودانگاره^{۱۳} یا تصویری آرمانی غیرواقع بینانه از خود در افراد روان‌رنجور (شولتز و شولتز، ۱۳۹۷، ص ۱۷۴) و همچنین طرح مفهوم «شخصیت پرخاشگر»^{۱۴} به عنوان یکی از گرایش‌های روان‌رنجور (همان، ص ۲۴۴)؛

1. Self
2. Self-concept
3. Self-image
4. Object
5. Morgan
6. Adler
7. Superiority Complex
8. Ansbacher & Ansbacher
9. Social interest
10. Barometer of Abnormality
11. Hell & Ziegler
12. Horney
13. Self-image
14. Aggressive personalities

فروم^{۱۵} (۱۳۹۷، ص ۷۹) با طرح مفهوم عنوان جهت‌گیری «بهره‌کش»^{۱۶} به عنوان یکی از سنخ‌های ناسالم منش اجتماعی با ویژگی‌های توصیفی منفی چون تکبر، خودمحوری و از خودراضی بودن؛ همچنین با طرح ناکامی در ارضا کردن نیاز به ارتباط و ایجاد خودمحوری (فروم، ۱۳۶۴، ص ۱۴۷) هریک به نحوی به انواعی از موضوع توجه نابهنجار به خود پرداخته‌اند.

روان‌شناسان با رویکرد صفات نیز اقسامی از توجه مرضی به خود را مطرح کرده‌اند؛ آلپورت^{۱۷} (۱۹۳۷، ص ۲۸۵) با طرح عدم گسترش خودپنداره^{۱۸} در افراد با شخصیت ناسالم به معنای تمرکز بر خود و همچنین مفهوم عدم ارتباط صمیمانه^{۱۹} خود با دیگران به عنوان شخصیت بیمارگون (برگر، ۱۹۹۳، ص ۲۶۴)؛ آیزنک^{۲۱} با طرح فراعامل^{۲۲} روان‌پیش‌خویی^{۲۳} (فیست و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۵۹۱) به انواعی از این مسئله توجه کرده‌اند.

در مکتب انسان‌گرایی نیز توجه نابهنجار به خود عنوان و بررسی شده است. مزلو^{۲۴} (۱۳۷۶، ص ۲۱۶-۲۴۲) با طرح موضوع خودمحوری به عنوان چهارمین ویژگی در افراد فاقد خودشکوفایی^{۲۵} و همچنین طرح مفهوم شکست در نیاز به عشق^{۲۶} به عنوان یکی از علت‌های بنیادی اختلالات روانی (هال، لینزی، کمپل، ۱۹۹۸، ص ۱۸۳)، فرانکل با طرح مفهوم عدم از خودفراروندگی^{۲۸} به عنوان اجتناب از هرگونه خودمحوری روان‌آزرده (فرانکل، ۱۳۹۷، ص ۸۸؛ هیلمن، ۲۰۰۴، ص ۳۶۱) و دایر^{۳۰} (۱۳۸۲، ص ۸) با ذکر غلبه بر خوی نفسانی به عنوان عاملی برای کنار گذاشتن خودخواهی این مسئله را تجزیه و تحلیل کرده‌اند.

15. Fromm
16. Exploitative
17. Allport
18. Aggressive personalities
19. Intimacy
20. Burger
21. Eysenck
22. Superfactor
23. Psychoticism
24. Maslow
25. Self-actualization
26. Love need
27. Hall & Lindzey & Campbell
28. Self Transcendence
29. Hillman
30. Dyer

۱۳۹۵) به بررسی خرده‌مفاهیمی مشیر به توجه نابهنجار به خود با عنوان رذائل اخلاقی مانند مفهوم عجب، کبر، ریا، حرص و بخل پرداخته شده است؛ برای نمونه براساس منابع اسلامی یکی از صفات و رذایل اخلاقی که ریشه بسیاری از آشفتگی‌ها و صفات نامطلوب انسانی به شمار می‌رود، خودبینی می‌باشد؛ به طوری که از مهلکات و از بین‌برنده ایمان و اعمال انسانی و فاسدکننده آنها از آن یاد شده است (موسوی خمینی، ۱۳۸۴، ص ۶۷) و یا سرمنشأ تمام خطاهای انسانی و رذایل اخلاقی، حب نفس عنوان شده است (موسوی خمینی، ۱۳۸۴، ص ۷۱).

این آثار در حالی که به صورت کلی و با نگاه اخلاقی به این مفاهیم پرداخته‌اند؛ در صدد کشف یک سازه زیربنایی و مشترک بین این مفاهیم نبوده و به صورت جداگانه و تک‌تک به خرده مفاهیمی از مفهوم خودمحوری پرداخته‌اند.

با توجه به وجود شواهدی در آثار اندیشمندان اسلامی مبنی بر آثار زیانبار خودخواهی در منابع اسلامی به صورت کلی و نه تحت الفاظ و عناوین خاص (مانند فتاحی، ۱۳۷۲؛ امینی، ۱۳۷۵، ص ۱۱۰؛ مطهری، ۱۳۷۷، ج ۲۸، ص ۲۲۸؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ص ۱۵۳؛ عباس‌نژاد، ۱۳۸۴، ص ۲۹۸؛ موسوی لاری، ۱۳۸۷، ص ۲۰۶؛ شجاعی، ۱۳۸۹؛ موسوی لاری، ۱۳۹۱؛ موسوی خمینی، ۱۳۹۱، ص ۷۹؛ حسینی محمدآباد و حسینی محمدآباد، ۱۳۹۴)؛ این پژوهش در پی آن است که براساس تحلیل محتوای کیفی و به روش کمی، مفاهیم موجود در منابع اسلامی را با یک عنوان واحد به نام مرکزیت بخشی نابهنجار به خود مفهوم‌سازی کرده، در یک مدل مفهومی ساختاری بررسی کند و میزان روایی آن را بسنجد. بدیهی است که تبیین مدل‌های مفهومی اسلامی زمینه‌ساز طراحی سنج‌های روان‌شناختی، انجام تحقیقات همبستگی و آزمایشی است و گامی در مسیر اسلامی‌سازی روان‌شناسی خواهد بود.

مفاهیمی در این پژوهش بررسی خواهند شد که دارای دو ویژگی باشند: ۱. در آن مفاهیم توجه به خود وجود داشته باشد؛ ۲. آن مفاهیم از نگاه اسلامی نابهنجار باشد و اسلام از متخلق شدن به این مفاهیم نهی کرده باشد.

همچنین مفهوم توجه مرضی به خود در میان روان‌شناسان معاصر نیز بررسی شده است؛ اینگرام^۱ (۱۹۹۰) با ذکر موضوع خودمجدوبی خصوصی^۲ به عنوان افکار افراطی درباره خود (مکنزی و هویل، ۲۰۰۸^۳)، راثو^۴ با طرح مفهوم عدم «بلوغ اجتماعی»^۵ در افراد بزرگسال بالغ (سالین، ۲۰۰۰^۶)، اسلایتر^۷ (۱۹۸۹) با عنوان خودبزرگ‌بینی کاذب^۸ (گراور^۹ و دیگران، ۲۰۰۷)، لی^{۱۰} با طرح مفهوم خودابرازگری^{۱۱} وجودی (تدسچی و ملبورگ، ۱۹۸۴^{۱۲})، پینکاس^{۱۳} با عنوان موضوع خودشیفتگی نوع «بزرگ‌منشانه»^{۱۴} (ارگرودنیزوک، ۲۰۱۳) هرکدام جنبه‌ای از این مفهوم را بررسی کرده‌اند.

بررسی متون دینی نیز نشان می‌دهد که بخشی از مفاهیم حوزه خود؛ به ویژه توجه به جنبه مرضی و نابهنجار تمرکز بر خود به گونه‌ای دیگر در ادبیات و آموزه‌های اسلامی مطرح شده است (شجاعی، ۱۳۸۹، ص ۶۵)؛ در واقع رویکرد اسلامی به روابط فرد با خود، خدا، دیگران و طبیعت اهمیت می‌دهد و از جمله مهم‌ترین علل اختلال روانی را رابطه ناسالم فرد با خود می‌داند. یکی از دو محور کلی نظام آسیب‌های روانی در چارچوب روان‌شناسی دینی، اختلالات شخصیت مانند خودپسندی، غرور، تکبر و خودبزرگ‌بینی است که از آنها به عنوان اختلالاتی به مراتب شدیدتر از بیماری‌های عمومی روانی مانند صرع یاد شده است (شجاعی، ۱۳۸۹، ص ۴۲۴).

در منابع و آثار اندیشمندان مسلمان (مانند نراقی، ۱۳۷۸؛ موسوی خمینی، ۱۳۸۴؛ غزالی، ۱۳۸۶؛ مظاهری، ۱۳۹۲؛ تهرانی،

1. Ingram
2. Private self-absorption
3. McKenzie & Hoyle
4. Rao
5. Emotional maturation
6. Salin
7. Slyter
8. Narcissistic wound
9. Grover
10. Lee
11. Self-Presentation
12. Tedeschi & Melburg
13. Pincus
14. Grandiose
15. Ogrodniczuk

روش پژوهش

در این پژوهش از دو روش کیفی و کمی استفاده شد؛ در بخش کیفی هر آنچه که مربوط به جمع‌آوری واژگان است، از روش حوزه‌های معنایی کمک گرفته شده است. اساس نگرش حوزه‌های معنایی بر این پایه استوار است که اشتراک در یک ویژگی می‌تواند عاملی برای طبقه‌بندی واژه‌ها در یک حوزه شود (شجاعی و همکاران، ۱۳۹۳). در پژوهش حاضر واژگان مربوط به دو ملاک کلی توجه به خود داشتن و مورد نهی اسلام بودن (به عنوان دو ملاک کلی ورود به مفاهیم دینی برای مطالعه موضوع مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود) از فهرست کتب روایی، اخلاقی و لغوی با استفاده از اصول تبعی معناشناسی زبانی در روش حوزه‌های معنایی جمع‌آوری شدند. در بررسی اولیه ۱۳۴ کلیدواژه به زبان عربی و ۱۰۲ کلیدواژه به زبان فارسی یافت شد که در ادبیات لغت‌شناسان و متخصصان دینی به کار رفته است. سپس پژوهشگر جهت ساختارمند شدن مطالعات خود به کتاب میزان الحکمه مراجعه کرد. با استفاده از کلیدواژه‌های یافت شده به وسیله نمونه‌گیری هدفمند ۷۹ باب مرتبط اولیه با دو ملاک کلی را که قبلاً اشاره شد، از این کتاب انتخاب کرد. روایات این ابواب که بالغ بر ۳۱۰۵ روایت بود، به طور کامل مورد مطالعه محقق قرار گرفتند. تعداد نمونه مورد مطالعه براساس اصل اشباع^۱ در حجم نمونه در نظر گرفته شد (گلیسر و استراوس، ۱۹۶۷).^۲ اشباع نظری به وضعیتی اشاره می‌کند که هیچ داده بیشتری یافت نمی‌شود که پژوهشگر به وسیله آن بتواند ویژگی‌های مقوله را گسترش دهد (گلیسر و استراوس، ۱۹۶۷). محقق این روایات را در دو مرحله غربال کرد؛ در مرحله نخست تمام روایات از جهت اعتبار کتاب بررسی شدند. در معیار درجه‌بندی کتب روایی، کتاب‌های حدیثی براساس ۱۲ ملاک رد و قبول کتب روایی، در سه گروه درجه‌بندی شدند: کتاب‌های درجه «الف»: کتاب‌های مقبول و مورد اعتماد شیعیان است؛ کتاب‌های درجه «ج»: از گروه کتاب‌های ضعیف هستند که از آنها تنها به منزله مؤید استفاده می‌شود و کتاب‌های درجه «ب» که مابین دو گروه دیگرند و برای استناد، صلاحیت نسبی دارند. به دلیل مستندتر شدن نتایج پژوهش

حاضر، منابع روایی تحقیق از کتب درجه «الف» و «ب» انتخاب شدند. البته پژوهشگر در برخی موارد از روایات منقول در کتب درجه «ج» نیز به عنوان مؤید روایات «الف» و «ب» استفاده کرد (طباطبایی، ۱۳۹۰، ص ۲۶۵-۲۸۵). در این مرحله ۹۴۳ روایت حذف شد و ۲۱۶۲ روایت برای بررسی‌های بعدی باقی ماند. در مرحله دوم تمام روایات باقی‌مانده از جهت میزان ارتباط مفهومی کامل داشتن با ملاکات پژوهش (دو ملاک کلی پیش‌گفته) مورد بررسی دقیق قرار گرفتند و در صورت عدم ارتباط کامل مفهومی با دو ملاک پژوهش حذف شدند. در این مرحله ۱۶۸۴ روایت حذف و ۴۷۸ روایت به عنوان احادیث برگزیده نهایی برای تحلیل انتخاب شدند.

سپس در بخش بعدی کیفی، ۴۷۸ روایت به دست آمده با استفاده از روش تحلیل محتوای کیفی سیه و شانون^۳ (۲۰۰۵) به شیوه تحلیل محتوای عرفی و قراردادی^۴ بررسی و تحلیل شدند. سیه و شانون (۲۰۰۵) تحلیل محتوا را یک روش تحقیقی برای تفسیر ذهنی محتوای متون می‌دانند که از راه فرآیند طبقه‌بندی منظم مضامین یا الگوهای کدگذاری شده عمل می‌کند. تحلیل محتوای عرفی را بیشتر هنگامی مناسب می‌دانند که نظریه‌های موجود یا ادبیات تحقیق درباره پدیده مورد مطالعه محدود باشد. در این پژوهش محقق با رجوع به داده‌های مورد مطالعه به تدریج آنها را خلاصه کرد تا سرانجام به اصلی‌ترین مفاهیم و مضامین مرتبط با موضوع تحقیق دست یافت (توماس، ۲۰۰۶).^۵ در تجزیه و تحلیل اطلاعات سه مرحله کدگذاری باز،^۶ کدگذاری محوری^۷ و کدگذاری انتخابی^۸ از راه مقایسه مستمر داده‌ها با یکدیگر انجام شد (گلیسر و استراوس، ۱۹۶۷). در مرحله کدگذاری باز، پس از خواندن متن هر جمله از منابع اسلامی، جمله‌های اصلی آن استخراج و به صورت کدهایی ثبت گردید. در این مرحله ۶۲۰ کد باز به دست آمد که به صورت گزاره‌های مفهومی اولیه مشخص شد. کدگذاری محوری در دو مرحله

3. Hsieh & Shannon

4. Conventional Content Analysis

5. Thomas

6. Open Coding

7. Axial Coding

8. Selective Coding

1. Saturation

2. Glaser & Strauss

خواسته شد تا میزان مطابقت هریک از نشانه‌ها یا شرایط علی یا پیامدها را با مستندات و استدلال‌ها بیان کنند. در سؤال دوم تحت یک لیکرت چهار درجه‌ای از بسیار کم تا خیلی زیاد از آنها خواسته شد تا تناسب یا عدم تناسب هریک از نشانه‌ها یا شرایط علی را با مؤلفه‌ها ابراز کنند.

انجام شد؛ در مرحله نخست کدهای اولیه‌ای که در کدگذاری باز ایجاد شده بودند، با یکدیگر مقایسه شدند. موارد مشابه و مرتبط به هم ادغام و سپس برای هرکدام عناوین مناسب انتخاب شد که در مجموع تعداد ۷۶ کد محوری را تشکیل دادند. همین کار در مرحله دوم نیز انجام گردید و کدهای محوری مرحله نخست که با یکدیگر مرتبط بودند، ادغام و طبقات انتزاعی تری را ساختند که تعداد ۱۵ کد محوری را در مرحله دوم شکل دادند. سرانجام در کدگذاری انتخابی این طبقات عمده به استخراج سه مقوله عمده انجامید که مقولات محوری و اساسی تحقیق را دربرگرفت؛ این مقولات عبارت بودند از: مؤلفه‌ها-نشانه‌ها، شرایط علی و پیامدها. پس از آن در این مرحله یک مقوله به عنوان مقوله هسته و مرکزی انتخاب شد و بر محور مقوله مرکزی مدل مورد نظر طراحی شد (استراوس و کوربین، ۱۹۹۰). مقوله هسته این پژوهش مرکزیت بخشی نابهنجار به خود بود.

در بخش کمی از روش ارزیابی نظرات کارشناسان استفاده و در واقع «روایی محتوایی»^۱ مدل با استفاده از ضریب «شاخص روایی محتوا»^۲ سنجیده شد (شولتز، ویتنی و زیکار، ۲۰۱۳^۳، ص ۸۳). بنابر پیشنهاد لین^۴ (۱۹۸۶؛ به نقل از پولیت و بک، ۲۰۰۶^۵) نمره شاخص روایی محتوا برای تک تک مؤلفه‌ها نباید کمتر از ۰/۷۸ باشد. در این پژوهش از تعداد یازده کارشناس طبق فرم‌هایی در دو سؤال مجزا خواسته شد تا نظرات کارشناسی خود را درباره مدل ابراز کنند. جامعه آماری پژوهش در این مرحله، متخصصان روان‌شناسی و اسلام در شهر قم بودند. افرادی که در تحصیلات آکادمیک روان‌شناسی دارای تحصیلات عالی (مدرک تخصصی دکترا) و در تحصیلات حوزوی در سطوح خارج (تحصیلات سطح سوم و چهارم) مشغول یا فارغ‌التحصیل بودند. این افراد به روش نمونه‌گیری هدفمند^۶ با توجه به سابقه پژوهشی در مباحث مفهوم‌شناسی دینی و مدرک تحصیلی انتخاب شدند. در سؤال اول تحت یک لیکرت چهار درجه‌ای از بسیار کم تا خیلی زیاد از آنها

1. Content Validity
2. Content Validity Index
3. Shultz & Whitney & Zickar
4. Lynn
5. Polit & Beck
6. Purposive sampling

شکل ۲: چارت روند مراحل پژوهش

یافته‌ها

کدگذاری‌های محوری و انتخابی و شماره کدگذاری‌های باز آورده

می‌شود.

با توجه به حجم بالای جداول کدگذاری‌های باز، امکان انتشار آن در مقاله وجود نداشت؛ به همین علت، در این بخش تنها جدول

جدول ۱: جدول کدگذاری‌های محوری و انتخابی

کدگذاری انتخابی		کدگذاری محوری		شماره کدهای باز
مقوله هسته	مقولات عمده	مرحله ۲	مرحله ۱	
مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود	مؤلفه‌ها-نشانه‌ها	خودرضایتی	نسبت دادن کمال به خود (و نه خداوند)	۳-۱
			خودبزرگ‌بینی و توهم کمال	۱۴-۴
			سرور به واسطه کمال منسوب به خود (و نه خداوند)	۲۲-۱۵
			تکیه به کمال منسوب به خود (عدم ترس از زوال)	۲۶-۲۳
			خودپسندی و رضایت از خود	۳۴-۲۷
			عدم انتقاد از خود	۳۶-۳۵
			طلبکار بودن در برابر خداوند	۳۷

			منت گذاشتن بر خداوند	۴۰-۳۸	
			کوچک شمردن گناه	۴۴-۴۱	
			خودبرتری	باور به بزرگی و برتری بر دیگران (به صفات یا افعال یا دارایی‌های خارجی)	۵۴-۴۵
				علاقه به بزرگی و برتری خود بر دیگران	۶۰-۵۵
				اظهار فضل و خودبرتری‌بینی در امور دنیوی و اخروی	۷۵-۶۱
				انکار حقیقت	۸۰-۷۶
				عدم شناخت حقیقت	۸۵-۸۱
				خود را مستحق دانستن حتی در ارتکاب ظلم	۱۰۳-۸۶
				سرکشی و نافرمانی در برابر خداوند	۱۱۰-۱۰۴
				تحقیر دیگران و خوار شمردن آنها	۱۱۵-۱۱۱
خودنمایشی	حسادت به دیگران	۱۱۸-۱۱۶			
	شر رساندن و خیر نداشتن	۱۱۹			
	اهمیت ندادن به درخواست دیگران	۱۲۰			
	روی برگرداندن از دیگران و با غرور راه رفتن	۱۲۴-۱۲۱			
	کار خود را بر دوش دیگران گذاشتن	۱۲۸-۱۲۵			
	خودرایی	۱۳۲-۱۲۹			
	باور به وجود منافع خود در دست غیرخداوند	۱۳۷-۱۳۳			
	علاقه به شهرت و مقام میان انسان‌ها به هدف غیر الهی	۱۵۰-۱۴۸			
	شیفته مدح و ستایش انسان‌ها بودن	۱۶۰-۱۵۱			
	رفتار نمایشی در برابر دیگران	۱۷۱-۱۶۱			
خودفرونی	خودنمایی با انواع دارایی‌ها (لباس، مرکب، زیارت، دین، فرمانروایی و ...)	۱۹۰-۱۷۲			
	لاف زدن و خودستایی	۲۰۲-۱۹۱			
	خودنمایی به خلاف واقعیت درونی	۲۱۱-۲۰۳			
	نشاط یا انگیزتگی در حضور دیگران	۲۱۵-۲۱۲			
	کسالت یا رکود در تنهایی	۲۱۹-۲۱۶			
	تمایل به بیشتر از مقدار کفایت برای خود	۲۲۱-۲۲۰			
	رغبت و میل شدید به نگهداری و جمع‌آوری به ناحق برای خود	۲۳۳-۲۲۲			
	حرص و بخل در امور ناپسند (نه امور پسندیده)	۲۵۲-۲۳۴			
	توسل به عذر و بهانه در بخشش	۲۵۴-۲۵۳			
	همیشه در رنج درونی بودن	۲۶۶-۲۵۵			
شرایط علی	در بند و اسارت خواسته‌های دنیوی	۲۷۳-۲۶۷			
	عدم قناعت و رضایتمندی	۲۷۴			
	بی‌صبوری در زمان بلا	۲۷۵			
	آرزومند عمر طولانی	۲۷۶			
	نیازمندی درونی	۲۸۲-۲۷۷			
	فرومایگی	۲۸۸-۲۸۳			
	عدم شناخت خود یا جایگاه آن	عدم شناخت مبدأ و مقصد خود در زندگی دنیا	۳۰۴-۲۸۹		
		عدم شناخت جایگاه (و سرنوشت) خود در حیات اخروی	۳۲۰-۳۰۵		
	عدم شناخت خداوند یا جایگاه او	عدم شناخت یا باور به قدرت، عظمت، جلال و شکوه خداوند	۳۳۸-۳۲۱		
		شریک قرار دادن برای خداوند در پرستش	۳۴۶-۳۳۹		
خوددوست‌داری	بدگمانی و عدم اعتماد به خداوند	۳۵۹-۳۴۷			
	حب نفس	۳۷۳-۳۷۵			
خودکم‌بینی	حب ستایش دیگران از خود	۳۷۸-۳۷۶			
	حقارت درونی	۳۸۵-۳۷۹			
بی‌نهایت‌طلبی	ذاتی بودن بی‌نهایت‌طلبی	۳۸۸-۳۸۶			
	سیریناپذیری	۳۹۸-۳۸۹			
علاقه به دیده شدن	علاقه ذاتی به‌محور توجه بودن	۴۰۰-۳۹۹			
	علاقه به دیده شدن به علل غیرذاتی	۴۰۵-۴۰۱			
دنیا دوستی	ترجیح دنیا بر آخرت	۴۰۸-۴۰۶			
	فزون‌خواهی دنیوی	۴۱۹-۴۰۹			
	مشغولیت و حب دنیا	۴۲۶-۴۲۰			
علل خارجی	مدح و ستایش دیگران	۴۳۷-۴۲۷			

	پیامدها	در رابطه با خداوند	خوشی‌ها و سرمایه‌ها (کمال متوهم)	۴۴۲-۴۳۸
			توجه مفراط به افراد متمول از خود در امور مالی	۴۴۳
			از دست دادن ایمان به خداوند	۴۴۸-۴۴۴
			زیاد نشدن روزی	۴۵۳-۴۴۹
			امید به دیدار خداوند نداشتن	۴۵۴
		در رابطه با انسان‌ها	ذلیل و کوچک شدن در میان انسان‌ها	۴۸۹-۴۵۵
			منفور و تنها بودن	۴۹۵-۴۹۰
			مورد کینه‌توزی و خصومت دیگران قرار گرفتن	۵۰۳-۴۹۶
			جلوه عیوب و عدم جلوه مطلوبیت‌ها نزد دیگران	۵۰۵-۵۰۴
			از دست دادن آبرو	۵۰۸-۵۰۶
		در رابطه با خود	عدم پیشرفت کردن در کارها	۵۰۹
			عدم تشخیص منطقی درست از نادرست	۵۱۶-۵۱۰
			حماقت و نادانی	۵۲۶-۵۱۷

در بخش کمی، پژوهشگر به علت حجم گسترده کدگذاری‌های باز، خلاصه و گزیده‌ای از مستندات و استدلال‌های مربوط به هر نشانه، شرط علی یا پیامد را به سمع و نظر کارشناسان رساند. در سؤال اول میزان مطابقت هر یک از یافته‌ها (نشانه‌ها، شرایط علی و پیامدها) با مستندات و استدلال‌ها پرسیده شد. در سؤال دوم میزان تناسب هر یک از یافته‌ها (نشانه‌ها، شرایط علی) با مؤلفه‌های مربوط به آنها به عنوان نشانه یا شرط علی بودن برای آن مؤلفه پرسیده شد.

طبق این محاسبه، در سؤال اول تمام شرایط علی و پیامدها و همچنین از ۴۳ نشانه، ۳۶ نشانه از سوی کارشناسان تأیید و تعداد ۷ نشانه نمره کافی را نیاورد و در نتیجه حذف شدند. تمام یافته‌های مورد تأیید در سؤال اول، میزان تناسب آنها با مؤلفه مربوط به خودشان در سؤال دوم نیز از سوی کارشناسان تأیید شد. در جدول ۲ میزان شاخص روایی محتوای یافته‌های تأیید شده در هر یک از سؤالات در مؤلفه‌ها - نشانه‌ها، شرایط علی و پیامدها نمایش داده می‌شود.

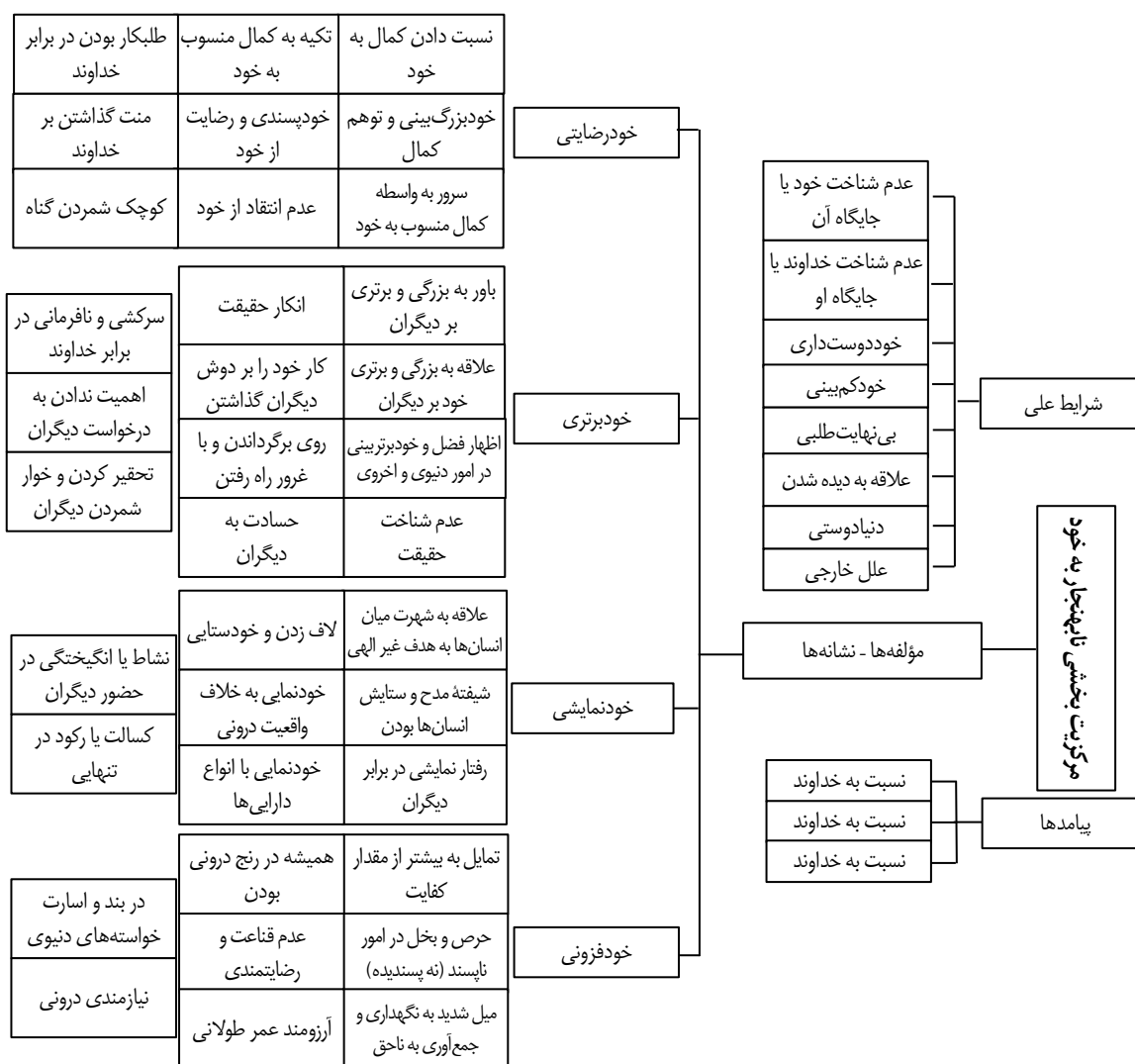
جدول ۲: جدول شاخص روایی محتوایی سازه

مؤلفه‌ها - نشانه‌ها	CVI-۱ میزان مطابقت هر نشانه با مستندات	CVI-۲ میزان تناسب نشانه‌ها با مؤلفه‌ها
خودرضایتی	نسبت دادن کمال به خود (و نه خداوند)	۰/۹۰
	خودبزرگ‌بینی و توهم کمال	۱
	سرور به واسطه کمال منسوب به خود (و نه خداوند)	۰/۸۱
	تکیه به کمال منسوب به خود (عدم ترس از زوال)	۰/۹۰
	خودپسندی و رضایت از خود	۰/۸۱
	عدم انتقاد از خود	۰/۹۰
	طلبکار بودن در برابر خداوند	۰/۸۱
	منت گذاشتن بر خداوند	۰/۹۰
	کوچک شمردن گناه	۰/۹۰
	باور به بزرگی و برتری بر دیگران (به صفات یا افعال یا دارایی‌های خارجی)	۱
خودبرتری	علاقه به بزرگی و برتری خود بر دیگران	۰/۹۰
	اظهار فضل و خودبرتری در امور دنیوی و اخروی	۰/۹۰
	انکار حقیقت	۰/۸۱
	عدم شناخت حقیقت	۰/۸۱
	خود را مستحق دانستن حتی در ارتکاب ظلم	۰/۶۳
	سرکشی و نافرمانی در برابر خداوند	۰/۹۰
	تحقیر دیگران و خوار شمردن آنها	۰/۹۰
	حسادت به دیگران	۰/۸۱
	شر رساندن و خیر نداشتن	۰/۵۴
	اهمیت ندادن به درخواست دیگران	۰/۸۱
	روی برگرداندن از دیگران و با غرور راه رفتن	۱
	کار خود را بر دوش دیگران گذاشتن	۱
	خودرایی	۰/۷۲

۰/۵۴	۰/۵۴	باور به وجود منافع خود در دست غیر خداوند	خودنمایی
۰/۹۰	۰/۹۰	علاقه به شهرت و مقام میان انسان‌ها به هدف غیر الهی	
۰/۹۰	۰/۹۰	شیفته مدح و ستایش انسان‌ها بودن	
۱	۱	رفتار نمایشی در برابر دیگران	
۱	۱	خودنمایی با انواع دارایی‌ها (لباس، مرکب، زیارت، دین، فرمانروایی و...)	
۱	۱	لاف زدن و خودستایی	
۰/۸۱	۰/۸۱	خودنمایی به خلاف واقعیت درونی	
۰/۸۱	۰/۸۱	نشاط یا انگیزش در حضور دیگران	
۰/۸۱	۰/۸۱	کسالت یا رکود در تنهایی	
۱	۱	تمایل به بیشتر از مقدار کفایت برای خود	
۰/۸۱	۰/۸۱	رغبت و میل شدید به نگهداری و جمع‌آوری به ناحق برای خود	خودفرونی
۰/۹۰	۰/۹۰	حرص و بخل در امور ناپسند (نه امور پسندیده)	
۰/۷۲	۰/۷۲	توسل به عذر و بهانه در بخشش	
۰/۸۱	۰/۸۱	همیشه در رنج درونی بودن	
۱	۱	در بند و اسارت خواسته‌های دنیوی	
۱	۱	عدم قناعت و رضایتمندی	
۰/۶۳	۰/۷۲	بی‌صبری در زمان بلا	
۰/۹۰	۰/۹۰	آرزومند عمر طولانی	
۰/۹۰	۰/۹۰	نیازمندی درونی	
۰/۵۴	۰/۵۴	فرומایگی	
شرایط علی			خودرضایتی
۱	۱	عدم شناخت خود یا جایگاه آن	
۰/۹۰	۰/۹۰	عدم شناخت خداوند یا جایگاه او	خودبرتری
۰/۹۰	۰/۹۰	خوددوست‌داری	
۱	۱	علل خارجی	خودنمایی
۱	۱	عدم شناخت خود یا جایگاه آن	
۱	۱	عدم شناخت خداوند یا جایگاه او	خودفرونی
۱	۱	خوددوست‌داری	
۰/۹۰	۰/۹۰	دنیادوستی	خودنمایی
۰/۸۱	۰/۸۱	خودکم‌بینی	
۱	۱	علل خارجی	خودفرونی
۱	۱	عدم شناخت خود یا جایگاه آن	
۱	۱	عدم شناخت خداوند یا جایگاه او	خودنمایی
۱	۱	خوددوست‌داری	
۱	۱	دنیادوستی	خودفرونی
۰/۹۰	۰/۹۰	علاقه ذاتی به دیده شدن	
۰/۹۰	۰/۹۰	عدم شناخت خود یا جایگاه آن	خودنمایی
۰/۹۰	۰/۹۰	عدم شناخت خداوند یا جایگاه او	
۱	۱	خوددوست‌داری	خودفرونی
۰/۹۰	۱	دنیادوستی	
۰/۹۰	۱	بی‌نهایت‌طلبی ذاتی	خودنمایی
۰/۹۰	۱	بی‌نهایت‌طلبی ذاتی	
پیامدها			در رابطه با خداوند
۱	۱	از دست دادن ایمان به خداوند	
۰/۸۱	۱	زیاد نشدن روزی	در رابطه با انسان‌ها
۰/۸۱	۱	امید به دیدار خداوند نداشتن	
۱	۱	ذلیل و کوچک شدن در میان انسان‌ها	در رابطه با خود
۱	۱	منفور و تنها بودن	
۱	۱	مورد کینه‌توزی و خصومت دیگران قرار گرفتن	۳- در رابطه با خود
۱	۱	جلوه عیوب و عدم جلوه مطلوبیت‌ها نزد دیگران	
۱	۱	از دست دادن آبرو	۳- در رابطه با خود
۰/۹۰	۱	عدم پیشرفت کردن در کارها	
۰/۹۰	۱	عدم تشخیص منطقی درست از نادرست	۳- در رابطه با خود
۰/۹۰	۱	حماقت و نادانی	

بی‌نهایت‌طلبی، علاقه به دیده شدن، دنیادوستی، علل خارجی) و بخش دوم، مؤلفه‌ها - نشانه‌ها (چهار مؤلفه کلی: خودرضایتی، خودبرتری، خودنمایشی، خودفزونی و ۳۶ نشانه). بخش سوم: پیامدها (نسبت به خداوند، نسبت به خود و نسبت به انسان‌ها).

با توجه به حذف تعدادی نشانه، مدل مفهومی نهایی ساختاری مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود در این بخش ترسیم می‌شود. این مدل از سه بخش کلی تشکیل شده است که اجزای آن عبارتند از: بخش اول، شرایط علی (عدم شناخت خود یا عدم شناخت خداوند آن، خوددوست‌داری، خودکم‌بینی، بی‌نهایت‌طلبی، علاقه به دیده شدن، دنیادوستی، علل خارجی)، مؤلفه‌ها - نشانه‌ها، پیامدها (نسبت به خداوند، نسبت به خود و نسبت به انسان‌ها).

نمودار ۱: مدل مفهومی نهایی مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود

نتیجه‌گیری

معطوف به خود است که براساس ریشه‌های خوددوست‌داری و عدم شناخت خود و خداوند یا جایگاه آنها، فرد از خودراضی شده و نسبت به برتری خود در برابر دیگران، نمایش خود در میان انسان‌ها و فزون‌خواهی هرچه بیشتر برای خود در عرصه‌های گوناگون باور پیدا کرده، علاقه نشان می‌دهد و به گونه‌های مختلف

یافته‌های پژوهش نشان داد که سازه مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود دارای چهار مؤلفه، ۳۶ نشانه، شش شرط علی و یازده پیامد است. پژوهشگر پس از بررسی و تحلیل منابع اسلامی به تعریف ذیل از مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود دست یافت: «فرآیندی مرضی

عجب (مانند فیض کاشانی، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۷۷؛ نراقی، ۱۳۷۸، ص ۲۶۵؛ غزالی، ۱۳۸۶، ج ۳، ص ۷۴۰؛ شیخ بهائی، ۱۳۸۷، ص ۳۴۰؛ ارزانی و آخوندی یزدی، ۱۳۹۱؛ شبر، ۱۴۲۹، ص ۱۶۳؛ مسعودی، ۱۴۳۱، ص ۱۹۵) ملاحظه و مشاهده کرد.

همچنین پژوهشگر با کاوش و بررسی منابع اسلامی به تعریفی از مؤلفه خودبرتری دست یافت: باور، اظهار و علاقه به بزرگی و برتری خود بر انسان‌ها و گاهی مقابله‌جویی مقابل خداوند است. کلیدواژه محوری این مفهوم در منابع اسلامی در حوزه واژگانی بنابر روش برلین و کی واژه «الکبر» می‌باشد. از جمله کلیدواژه‌های دیگر به کار رفته با معانی نزدیک و مرتبط با این مفهوم در منابع اسلامی این موارد قابل ذکر است: الْجُحُودُ، التَّجَبُّرُ، السَّفَهَ، العِزُّ، التَّبَخُّرُ، التَّأَظُّرُ فِي عَطْفِيهِ، العَظْمَةُ، الغَمَصُ، الفَخْرُ، الوَضِيعُ، اليَتِيه، النُّحَيْلَاءُ، الفَخْرُ، الرِّفْعَةُ، الاختِيَالُ، الحَمِيَّةُ، النُّخُوتُ، العُلُو، المَرَحُ، الصَّعْرُ، العُتْلُ، الجَوَاطُ، التَّكَاثُرُ، الطَّغْيَانُ، الغِنَى، الاستِداد، البَطْرُ، الكَرَمُ، المُلْكُ، الاستِكْبَارُ، العُتُو، السَّمْحَةُ، السُّخْرِيَّةُ، الإِسْطَالَةُ، الإِبَاءُ، الإِسْتِكْفَاءُ، المُبَاهَاةُ، الأُبُهَةُ، الكِبْرِيَاءُ، الرُّخْرُ، البَذْخُ، التَّكَاثُرُ، الحَقْدُ، الخُشُوعُ، التَّوَضُّعُ، التَّحْقِيرُ. خودبرتری خصلتی مهم و اساسی در انسان است که در بین اندیشمندان مسلمان تقریباً اتفاقاً است که مفهوم محوری آن یعنی کبر بر پایه سه مؤلفه وجودی شکل می‌گیرد: لازم است که فرد برای خودش مرتبتی، برای دیگری هم مرتبتی قائل باشد و آن گاه مرتبه خودش را بالاتر از او بداند (فیض کاشانی، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۲۸). این خصلت تا جایی فراگیر در انسان‌ها می‌باشد که برخی اندیشمندان مسلمان (مانند طباطبایی، ۱۳۹۶، ج ۱۰، ص ۲۳۳) با توجه به قرآن که می‌فرماید: «بی‌گمان، انسان شادمان و فخر فروش است»^۲ (هود، ۱۰)؛ معتقدند که فخرفروشی کردن در ذات انسان نهفته شده است و هر جا فخرفروشی مطرح می‌شود دلالت بر تکبر دارد. ریشه نابهنجار بودن آن را در این می‌دانند که انسان نعمت‌ها را از خودش دانسته و کسی را سراغ نداشته باشد که نعمت را از او سلب کند. یافته‌های پیرامون مؤلفه خودبرتری، با پژوهش‌هایی همسو است. نشانه‌های تحقیر دیگران و خوار شمردن آنها، اهمیت ندادن به درخواست دیگران و کار

آنها را ابراز می‌کند؛ در نتیجه این فرآیند دارای چهار مؤلفه اصلی خودرضایتی، خودبرتری، خودنمایشی و خودفرونی می‌باشد که به وجود آورنده پیامدهایی شناختی رفتاری است».

در ادامه به تبیین و توضیح مؤلفه‌ها پرداخته می‌شود؛ پژوهشگر با کاوش و بررسی منابع اسلامی به تعریفی از مؤلفه خودرضایتی دست می‌یابد: فرآیندی است که فرد با نسبت دادن کمالات به خود (در مقابل عطیه و امانت دیدن از خداوند)، نسبت به آنها مسرور شده، به آنها تکیه می‌کند و در نتیجه از خودراضی و خودپسند می‌شود و همین امر زمینه‌ساز مواردی همچون طلبکار شدن از خداوند و منت گذاشتن بر او را به دنبال دارد. کلیدواژه محوری این مفهوم در منابع اسلامی در حوزه واژگانی بنابر روش برلین و کی^۱ واژه «العجب» می‌باشد. روش برلین و کی یکی از معیارهای تشخیصی صفات اصلی و غیراصلی در یک حوزه واژگانی است که با در نظر گرفتن حوزه کاربرد و گستره معنایی واژه‌ها این امر صورت می‌پذیرد (مختار عمر، ۱۳۸۵، ص ۸۵). از جمله کلیدواژه‌های دیگر به کار رفته با معانی نزدیک و مرتبط با این مفهوم در منابع اسلامی این موارد قابل ذکر است: الادلال (مانند مُدِلُّ عَلَى رَبِّهِ)، الاستكثار (مانند استكثَر عَمَلَهُ)، التعظيم (مثل تَعَطَّم مَحَاسِنُكَ)، الزينة (مثل زَيَّنَ لِلْعَبْدِ)، الإزراء (مانند إِزْرَاءٌ عَلَى النَّفْسِ)، الرضا (مانند رَضَاعِنِ النَّفْسِ)، الزَّهْوُ (مانند يُحَدِثُ الزَّهْوُ) و الثَّقَّةُ (مانند بِالنَّفْسِ الثَّقَّةُ). این مفهوم در منابع اسلامی بسیار اهمیت دارد؛ به گونه‌ای که از نگاه برخی اندیشمندان مسلمان (مانند موسوی خمینی، ۱۳۸۴، ص ۶۹) ریشه‌ها و رذائل دیگر اخلاقی است و منشأ اموری می‌باشد که هریک برای هلاکت و نابودی ابدی انسان، سببی مستقل است. خودرضایتی مفهومی پیچیده است که حتی دنیاطلبی در آن نقشی ندارد. یافته‌های پیرامون این مؤلفه، با پژوهش‌هایی همسو است. نشانه‌های نسبت دادن کمال به خود، خودبزرگ‌بینی و توهم کمال، سرور به واسطه کمال منسوب به خود، تکیه به کمال منسوب به خود، خودپسندی و رضایت از خود، عدم انتقاد از خود، منت گذاشتن بر خداوند و طلبکار بودن از خداوند در مؤلفه خودرضایتی را می‌توان در تعاریف و جمع‌بندی اندیشمندان مسلمان از مفهوم

۲. إِنَّهُ لَفَرِحَ فَخُورٌ (هود، ۱۰).

1. Berlin and Kay

اسلامی بهنجار است که فرد جایگاه خداوند را شناخته باشد و نه برای جلب منفعت دیگر انسان‌ها و مسبب اصلی دانستن آنها باشد، بلکه در راستای هدفی الهی و رضایت خداوند به دنبال شهرت طلبی و نمایش خود باشد. ۵. هر چند مؤمن حقیقی، به علت مشغولیت به آخرت، هرگونه محبوبیت در نزد مردم فی نفسه و بدون هدفی الهی در نظرش اهمیت ندارد و برای آن تلاش نمی‌کند و شهرت می‌تواند زمینه گمراهی انسان را فراهم کند؛ اما خداوند نتیجه ایمان و عمل صالح را محبوبیت مؤمن در قلوب انسان‌ها قرار داده است. یافته‌های پیرامون مؤلفه خودنمایشی، با پژوهش‌هایی همسو است. نشانه‌های رفتار نمایشی در برابر دیگران، خودنمایی با انواع دارایی‌ها، خودنمایی به خلاف واقعیت درونی، لاف زدن و خودستایی، با مضامین مشابه با عناوین دیگری در پژوهش‌ها و آثاری مانند فیض کاشانی (۱۳۷۶، ج ۶، ص ۲۱۱-۲۱۶)، موسوی خمینی (۱۳۸۴، ص ۴۸-۵۱)، غزالی (۱۳۸۶، ج ۳، ص ۶۲۱)، ابراهیم‌نژاد (۱۳۸۷)، طوسی (۱۴۰۹، ج ۵، ص ۱۳۳) و شبر (۱۴۲۹، ص ۲۶۵) بیان شده است؛ همچنین نشانه‌های نشاط در حضور دیگران و کسالت در تنهایی، شیفته مدح و ستایش انسان‌ها بودن به نوعی در آثاری مانند مهدوی کنی (۱۳۸۴، ص ۴۳۶) ذکر شده است. در آثار گفته شده از اندیشمندان اسلامی، تنها مبحث ریا بررسی و واکاوی شده و به مبحث کلی خودنمایی و شهرت طلبی کمتر پرداخته شده است؛ همچنین در این آثار بیشتر از جهت اخلاقی و اخروی به مبحث ریا نگاه شده و کمتر با نگاه‌های روان‌شناختی این مفهوم تحلیل شده است.

در آخرین مؤلفه مدل، پژوهشگر با کاوش و بررسی منابع اسلامی به تعریفی از مؤلفه خودفرونی دست می‌یابد که به معنای باور و میل به هرچه بیشتر فزون‌خواهی امور به ناحق برای خود در عرصه‌های گوناگون مال، عمر، سلامتی، امور معنوی و... با اهداف نامتعالی است. کلیدواژه محوری این مفهوم در منابع اسلامی در حوزه واژگانی بنابر روش برلین و کی واژه «الحرص» و «البخل» می‌باشد. از جمله کلیدواژه‌های دیگر به کار رفته با معانی نزدیک و مرتبط با این مفاهیم در منابع اسلامی این موارد

خود را بر دوش دیگران گذاشتن با پژوهش هراتیان، آگاه هریس و موسوی (۱۳۹۲) همسو است. آنها این نشانه‌ها را تحت یک عامل کلی به نام عدم به رسمیت شناختن استعدادها، توانایی‌ها و ارزشمندی دیگران برای مقیاس تکبر-تواضع آورده‌اند. نشانه‌های سرکشی و نافرمانی در برابر خداوند، حسادت به دیگران و انکار یا عدم شناخت حقیقت در پژوهش عشریه و طاهرپور (۱۳۹۵) با عناوین سرپیچی از فرامین الهی، حسادت به دیگران و حق‌ناپذیری از علائم کبر و غرور بر شمرده شده است؛ همچنین نشانه روی برگرداندن از دیگران و با غرور راه رفتن در پژوهش قدوسی و میردربیکوندی (۱۳۹۲) با عنوان تکبر در چهره و ظاهر و تکبر رفتاری اشاره شده است.

در مؤلفه بعدی، پژوهشگر با کاوش و بررسی منابع اسلامی به تعریفی از مؤلفه خودنمایشی دست می‌یابد که به معنای علاقه و اظهار به نمایش گذاشتن و به شهرت رسیدن خود میان انسان‌ها به هدف غیرالهی است. کلیدواژه محوری این مفهوم در منابع اسلامی در حوزه واژگانی بنابر روش برلین و کی واژه «الریاء» و «الشهرة» می‌باشد. از جمله کلیدواژه‌های دیگر به کار رفته با معانی نزدیک و مرتبط با این مفاهیم در منابع اسلامی این موارد قابل ذکر است: حُبُّ الجاه، الرئاسة، الشهرة، المدح، النفاق، السُّمعة، الإخلاص، الشرك، الخمول، التبرج، التدلّیس، الخدعة، الحَمْد، الوُدُد، الحَبیب، الرِّقَّة، العَلَانِيَّة، الإِطْرَاء، التُّشْنَى، التَّمْلِق، التَّرْكِيَّة، الغِرَّة، الخَفَى. به نظر می‌رسد که مرز بهنجاری و نابهنجاری در نمایش دادن خود و تلاش برای به شهرت رسیدن در منابع اسلامی بسیار باریک است و از بررسی روایات، در یک جمع‌بندی کلی می‌توان چند نکته را برشمرد: ۱. به تصریح روایات، اصل علاقه به دیده شدن امری ذاتی در انسان است. ۲. برخلاف تصور عمومی هرگونه نمایش دادن خود و تلاش برای به شهرت رسیدن در منابع اسلامی نهی نشده است. ۳. شهرت طلبی و نمایشی در منابع اسلامی نابهنجار است که فرد به علت عدم شناخت خداوند، باور به وجود منافع خود در دست غیرخداوند را داشته باشد و تمام تلاش وی از نمایش و به شهرت رسیدن جلب منفعت دیگر انسان‌ها باشد، در حالی که تمام منافع حقیقی در دست خداوند است. ۴. بنابراین شهرت طلبی و نمایشی در منابع

قابل ذکر است: الطمع، الاحتکار، الشَّرُّ، الجشع، الطَّمَّاح، اللَهْجُ، عدم الشُّبُّع، الهلوع، النهمة، طلب الدنيا، جمع المال، طول الامل، الضن، الامساک، البر، الجود، السخاء، الاحسان، قضاء الحوائج، الخدمة، الرَّحْم، الكَرَم، الخساسة، المنهوم، الشُّحُّ، طَلَبِ الْفُضُول، الرِّغْبَة. در منابع اسلامی و آثار اندیشمندان مسلمان به مفهوم حرص و بخل بسیار توجه شده است. دومین صفت از صفات رذیله (پس از تکبر) که در داستان انبیا و آغاز خلقت انسان به چشم می‌خورد، حرص است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷، ص ۸۱). حرص و بخل از شاخه‌های خودمحوری می‌باشد؛ به طوری که مطهری (۱۳۹۴، ص ۲۲۰) مرتبه دوم خودخواهی در انسان را آن می‌داند که انسانیت در خدمت حیوانیت قرار بگیرد؛ به این معنا که کار انسان حرص و طمع و جمع کردن مال می‌شود و به بخل دچار می‌گردد. یافته‌های پیرامون مؤلفه خودفرونی، با پژوهش‌هایی همسو است. نشانه تمایل به بیشتر از مقدار کفایت برای خود در آثار نراقی (۱۳۷۸، ص ۳۹۵) و احمدی تهرانی (۱۳۹۷، ج ۱، ص ۲۲۸) در تعریف حرص مشاهده می‌شود. در توضیح نشانه نگهداری و جمع‌آوری امور ناپسند غزالی (۱۳۸۶، ج ۱۰، ص ۵۰-۵۱) امر ناپسند را آن می‌داند که فرد در جایی که واجب شرع یا واجب مروت است، فرد بخل بورزد. منظور از نگه‌داشتن واجب مروت به این معناست که فرد در امور حقیر و کوچک که از او زشت می‌باشد، ترک بخشش کند و زشت بودن این امر به تناسب افراد مختلف متفاوت است. نشانه همیشه در رنج درونی بودن در پژوهش هراتیان و همکاران (۱۳۹۳) با عنوان تلاش زیاد و استراحت کم اشاره شده است؛ همچنین نشانه عدم قناعت و رضایتمندی در این پژوهش با عنوان دل‌مشغولی مادی به معنای داشتن یک دغدغه نسبتاً دائمی درباره آینده مادی و احساس ناخرسندی نسبت به وضعیت مادی موجود آمده است. نشانه آرزوی عمر طولانی در پژوهش‌هایی مانند شاملی و بنائیان اصفهانی (۱۳۹۰)، هراتیان و

همکاران (۱۳۹۳)، جواهری (۱۳۹۵) از نشانه‌های حرص قلمداد شده است؛ همچنین نشانه نیازمندی درونی را که با مؤلفه احساس محرومیت و نیاز مادی در پژوهش هراتیان و همکاران (۱۳۹۳) مشابهت دارد، این‌گونه توضیح می‌دهند که بیانگر افرادی است که در زمینه امکانات مادی و رفاهی، احساس محرومیت دارند، حتی اگر به اندازه کافی یا حتی بیش از نیاز، برخوردار از این امکانات باشند.

به نظر می‌رسد پس از اکتشاف سازه، جهت سهولت استفاده از آن در پژوهش‌های بعدی، مناسب باشد نامی برای این سازه انتخاب شود. محقق نام این سازه را «خودمرکزی» انتخاب کرده است. تعریف «خودمرکزی» به عنوان سازه‌ای نابهنجار در روان‌شناسی اسلامی پس از کاوش و بررسی پژوهشگر به این شکل می‌باشد: «فرآیندی مرضی معطوف به خود است که براساس ریشه‌های خوددوست‌داری و عدم شناخت خود و خداوند یا جایگاه آنها، فرد از خودراضی شده و نسبت به برتری خود در برابر دیگران، نمایش خود در میان انسان‌ها و فزون‌خواهی هرچه بیشتر برای خود در عرصه‌های گوناگون باور پیدا کرده، علاقه نشان می‌دهد و به گونه‌های مختلفی آنها را ابراز می‌کند؛ در نتیجه این فرآیند دارای چهار مؤلفه اصلی خودرضایتی، خودبرتری، خودنمایشی و خودفرونی است که به وجودآورنده پیامدهایی شناختی رفتاری می‌باشد».

در پایان پیشنهاد می‌شود مدل مفهومی سازه مرکزیت‌بخشی نابهنجار به خود در منابع اسلامی براساس غربال به وسیله ضعف سند، بر مبنای دیگر روش‌های کیفی در منابع اسلامی و بنابر مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با کارشناسان و متخصصان طراحی شود. همچنین براساس مدل مفهومی طراحی شده در منابع اسلامی، پرسشنامه و مداخله درمانی برای این سازه طراحی شود.

منابع

- * قرآن کریم.
۱. ابراهیم نژاد، محمدرضا (۱۳۸۷)، «خودآرایی و خودنمایی از دیدگاه اسلام»، رهیافت انقلاب اسلامی، س ۲، ش ۴، ص ۹۳-۱۰۴.
  ۲. ابوالفتوح رازی، حسین بن علی (۱۳۶۶)، روض الجنان و روح الجنان فی تفسیر القرآن مشهور به تفسیر شیخ ابوالفتوح رازی، تصحیح محمدجعفر یاققی و محمد مهدی ناصح، مشهد: بنیاد پژوهش های اسلامی.
  ۳. احمدی تهرانی، علی (۱۳۹۷)، اخلاق اسلامی، مشهد: کانون نشر کتاب.
  ۴. ارزانی، حبیب رضا و سعید آخوندی یزدی (۱۳۹۱)، «خودپسندی و زیان های آن از دیدگاه امام علی (علیه السلام)»، اخلاق، دوره ۸، ش ۳۰، ص ۹۲-۱۱۸.
  ۵. امینی، ابراهیم (۱۳۷۵)، خودسازی یا تزکیه و تهذیب نفس، قم: شفق.
  ۶. تهرانی، مجتبی (۱۳۹۵)، اخلاق الاهی: مباحث قوه غضبیه، ویراستار محمدرضا جباران، ج ۷، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
  ۷. جواهری، محمدرضا (۱۳۹۵)، «واکاوری مفهوم حرص در اخلاق اسلامی در پرتو احادیث امام رضا (علیه السلام)»، فرهنگ رضوی، دوره ۴، ش ۱۶، ص ۱۴۳-۱۷۶.
  ۸. دایر، وین (۱۳۸۲)، خود حقیقی شما، جستجوی خوشبختی، ترجمه علیرضا شاملو، تهران: رامانیوش.
  ۹. رفیعی هنر، حمید (۱۳۹۶)، روان شناسی مهار خویشتن با نگرش اسلامی، قم: مرکز آموزش و پژوهش امام خمینی.
  ۱۱. شاملی، دکتر نصرالله؛ و علی بنائیان اصفهانی (۱۳۹۰)، «تبیین میدان معنی شناسی مفهوم «بخل» در نهج البلاغه»، مشکوة، دوره ۳۰، ش ۱، (پیاپی ۱۱۰)، ص ۴۸-۶۱.
  ۱۰. شیر، عبدالله بن محمدرضا (۱۴۲۹)، الاخلاق، کربلا: العتبه الحسينیه المقدسه.
  ۱۱. شجاعی، محمدصادق (۱۳۸۹)، نظریه های انسان سالم با نگرش به منابع اسلامی، قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (علیه السلام).
  ۱۲. شجاعی، محمدصادق؛ مسعود جان بزرگی؛ علی عسگری؛ سید محمد غروی راد و عباس پسندیده (۱۳۹۳)، «کاربرد نظریه حوزه های معنایی در مطالعات واژگانی ساختار شخصیت بر پایه منابع اسلامی»، مطالعات اسلام و روان شناسی، دوره ۸، ش ۱۵، ص ۷-۳۸.
  ۱۳. شولتز، دوآن؛ و شولتز، نی آلن (۱۳۹۷)، نظریه های شخصیت (ویراست دهم)، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: ویرایش.
  ۱۴. شیخ بهائی، محمد بن حسین (۱۳۸۷)، اربعین شیخ بهائی، ترجمه عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، قم: دفتر نشر نوید اسلام.
  ۱۵. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۶)، ترجمه تفسیر المیزان، ترجمه سید محمد باقر موسوی همدانی، قم: الجماعه المدرسین بقم المشرفه، مؤسسه النشر الاسلامی.
  ۱۶. طباطبایی، سید محمد کاظم (۱۳۹۰)، منطق فهم حدیث. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (علیه السلام).
  ۱۷. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۹)، التبیان فی تفسیر القرآن، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
  ۱۸. عباس نژاد، محسن (۱۳۸۴)، قرآن، روان شناسی و علوم تربیتی، تحقیق ابوالقاسم حسینی، جواد بهادرخان، مهدی واعظ موسوی، محمد کاظم شریعتی، جواد افروغی، و حمید فغفور مغربی، ج ۱، مشهد: بنیاد پژوهش های قرآنی حوزه و دانشگاه.
  ۱۹. عشریه، رحمان؛ و طاهرپور، هما (۱۳۹۵)، حوزه معنایی کبر و استکبار و واژگان همگون آن دو در قرآن و حدیث، مقاله ارائه شده در نخستین همایش ملی واژه پژوهی در علوم اسلامی.

۲۰. غزالی، محمد بن محمد (۱۳۸۶)، احیاء علوم الدین، ترجمه مؤیدالدین محمد خوارزمی، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۱. غزالی، محمد بن محمد (۱۳۸۶)، احیاء علوم الدین، ترجمه مؤیدالدین محمد خوارزمی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، علمی و فرهنگی.
۲۲. فتاحی، سید حمید (۱۳۷۲)، بهداشت روانی در اسلام، قم: نشر مرتضی.
۲۳. فرانکل، ویکتور امیل (۱۳۹۷)، انسان در جستجوی معنا، ترجمه امیر لاهوتی، تهران: جامی.
۲۴. فروم، اریک (۱۳۶۴)، آناطومی ویرانسازی انسان، ترجمه احمد صبوری، تهران: فرهنگ.
۲۵. فروم، اریک (۱۳۹۷)، انسان برای خویشتن (پژوهشی در روان‌شناسی اخلاق)، تهران: بهجت.
۲۶. فیست، جس؛ فیست، گرگوری ج؛ و رابرتس، تامیان (۱۳۹۴)، نظریه‌های شخصیت (ویراست ۸)، ترجمه یحیی سید محمدی، تهران: روان.
۲۷. فیض کاشانی، محمد بن شاه مرتضی (۱۳۷۶)، المحجبه البیضاء، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۲۸. قدوسی، ابوالفضل؛ و میردریکوندی، رحیم (۱۳۹۲)، «بررسی مفهوم روان‌شناختی کبر در منابع اسلامی و مقایسه آن با خودشیفتگی»، معرفت، س ۲۲، ش ۱۹۲، ص ۸۳-۹۳.
۲۹. حسینی محمدآباد، علی اصغر؛ و ابوذر حسینی محمدآباد (۱۳۹۴)، روش‌های اسلامی تأمین بهداشت روان: درمان خشم، ترس، کبر، خودکم بینی، حسد، حرص. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
۳۰. مختار عمر، احمد (۱۳۸۵)، معنی‌شناسی، ترجمه سید حسن سیدی، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی.
۳۱. مزلو، آبراهام هرولد (۱۳۷۶)، انگیزش و شخصیت، ترجمه احمد رضوانی، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس.
۳۲. مسعودی، عبدالهادی (۱۴۳۱)، نسیم حدیث، قم: دارالحدیث.
۳۳. مطهری، مرتضی (۱۳۹۴)، انسان کامل، قم: صدرا.
۳۴. مطهری، مرتضی (۱۳۷۷)، مجموعه آثار استاد شهید مطهری (ج ۲۸)، قم: صدرا.
۳۵. مظاهری، حسین (۱۳۹۲)، دانش اخلاق اسلامی، تحریر فارسی مجید هادی‌زاده، اصفهان: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (شعبه اصفهان).
۳۶. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۷)، اخلاق در قرآن (ج ۱-۳)، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه السلام).
۳۷. مهدوی کنی، محمدرضا (۱۳۸۴)، نقطه‌های آغاز در اخلاق عملی، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۳۸. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۹۱)، کلمات قصار: پندها و حکمت‌ها، تهران: عروج (مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام)).
۳۹. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۸۴ الف)، شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
۴۰. موسوی خمینی، روح الله (۱۳۸۴ ب)، شرح چهل حدیث (اربعین حدیث)، قم: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام).
۴۱. موسوی لاری، مجتبی (۱۳۸۷)، بررسی مشکلات اخلاقی و روانی، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
۴۲. موسوی لاری، مجتبی (۱۳۹۱)، بررسی مشکلات اخلاقی و روانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
۴۳. نراقی، احمد بن محمد مهدی (۱۳۷۸ الف)، معراج السعاده، قم: مؤسسه انتشارات هجرت.
۴۴. هراتیان، عباسعلی؛ مژگان آگاه هریس؛ زهرا محمدی و فاطمه السادات شمس‌نژاد (۱۳۹۳)، «ساخت و اعتباریابی مقیاس اسلامی حرص-قناعت»، روان‌شناسی و دین، دوره ۷، ش ۴، ص ۵-۲۲.
۴۵. هراتیان، عباسعلی؛ مژگان آگاه هریس و الهام موسوی (۱۳۹۲)، «ساخت و اعتباریابی مقیاس اسلامی تکبر-تواضع»، روان‌شناسی و دین، دوره ۶، ش ۴، ص ۵-۲۲.

56. McKenzie, Karyn S; & Hoyle, Rick H. (2008), The Self-Absorption Scale: Reliability and validity in non-clinical samples. *Personality and Individual Differences*, 45(8), 726-731.
57. Ogrodniczuk, John S. (2013), *Understanding and treating pathological narcissism*. American Psychological Association.
58. Salin, Pascal (2000), *Liberalism*, Ed. Jacob, Paris.
59. Shultz, Kenneth S; Whitney, David J; & Zickar, Michael J. (2013), *Measurement theory in action: Case studies and exercises*. Routledge.
60. Strauss, Anselm; & Corbin, Juliet. (1990), *Basics of qualitative research*. Sage publications.
61. Tedeschi, James T; & Melburg, Valerie. (1984), Impression management and influence in the organization. *Research in the sociology of organizations*, 3(31-58).
62. Thomas, David R. (2006), A general inductive approach for analyzing qualitative evaluation data. *American journal of evaluation*, 27(2), 237-246.
63. Ingram, Rick E. (1990) < Self-focused attention in clinical disorders: review and a conceptual model. *Psychological bulletin*, 107(2), 156.
64. Slyter, S. L. (1989). Kohut's psychology of the self: Measures of healthy and defensive narcissism (Doctoral dissertation, University of Maryland, College Park).
65. Polit, Denise F; & Beck, Cheryl Tatano. (2006). The content validity index: are you sure you know what's being reported? Critique and recommendations. *Research in nursing & health*, 29(5), 489-497.
46. Allport, Gordon Willard. (1937), *Personality: A psychological interpretation*.
47. Ansbacher, Heinz Ludwig; & Ansbacher, Rowena R. (1956), *The individual psychology of Alfred Adler: A systematic presentation in selections from his writings*.
48. Burger, J. (1993), *Personality*, Brooks. Cole, Pacific Grove, CA.
49. Glaser, Barney G; & Strauss, Anselm L. (1967a), The constant comparative method of qualitative analysis. *The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research*, 101, 158.
50. Glaser, Barney G; & Strauss, Anselm L. (1967b), The discovery of grounded theory: Strategies for qualitative research. *Chicago: Aldine*.
51. Grover, Kelly E; Carpenter, Linda L; Price, Lawrence H; Gagne, Gerard G; Mello, Andrea F; Mello, Marcelo F; & Tyrka, Audrey R. (2007), The relationship between childhood abuse and adult personality disorder symptoms. *Journal of personality disorders*, 21(4), 442-447.
52. Hall, Calvin S; Lindzey, Gardner; & Campbell, John B. (1998), *Theories of personality*. John Wiley & Sons Inc.
53. Hillmann, Manfred. (2004), Viktor E. Frankl's existential analysis and logotherapy. *Handbook of Motivational Counseling*, 357.
54. Hjelle, Larry A; & Ziegler, Daniel J. (1992), *Personality theories: Basic assumptions, research, and applications*. McGraw-Hill Book Company.
55. Hsieh, Hsiu-Fang; & Shannon, Sarah E. (2005), Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative health research*, 15(9), 1277-1288.